

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده اقتصاد

رساله دکتری رشته فلسفه اقتصاد اسلامی

مطالعه تطبیقی نسبت مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اسلامی
با سرمایه اجتماعی

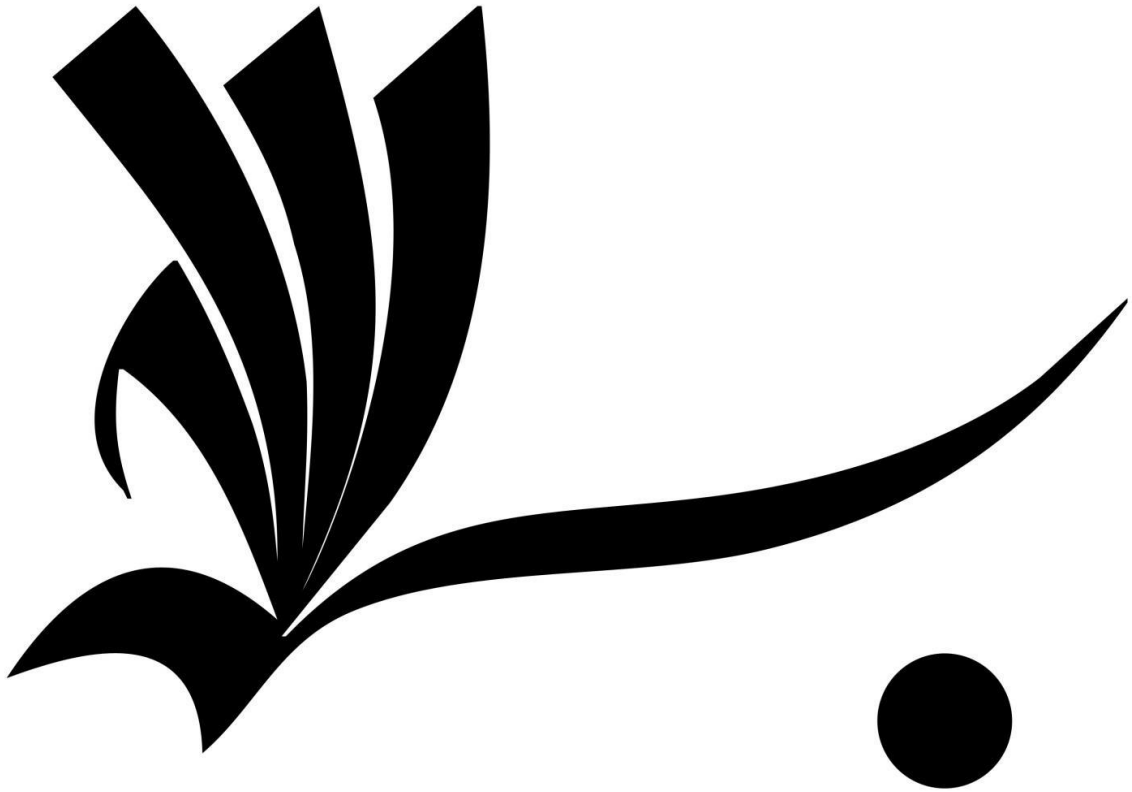
استاد راهنما؛ دکتر امیر خادم علیزاده

استادان مشاور؛ دکتر امرالله امینی دکتر محمد جواد نوراحمدی

استادان داور؛ دکتر محمود عیسوی دکتر مجید حبیبیان دکتر محمد نعمتی

پژوهشگر؛ مهدی رضائی جهدکن

تابستان ۱۴۰۰

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده اقتصاد

منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداوند است و همواره ناظر به اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری ما دانشجویان دانشکده های دانشگاه علامه طباطبائی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱ اصل - حقیقت جوئی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت،
- ۲ اصل - رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق،
- ۳ اصل - مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش،
- ۴ اصل - منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش،
- ۵ اصل - رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار،
- ۶ اصل - رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق،
- ۷ اصل - احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی،
- ۸ اصل - ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد،
- ۹ اصل - برائت: التزام به برائت جوئی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیر علمی می آلاینند .

نام و نام خانوادگی: مهدی رضائی جهدکن

تهدنامه ی اصالت رساله

اینجناب مهدی رضائی جهدکن دانش آموخته مقطع تحصیلی دکتری در رشته فلسفه اقتصاد اسلامی که در تاریخ ۱۴۰۰/۶/۳۰ از پایان نامه خود تحت عنوان مطالعه تطبیقی نسبت مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اسلامی با سرمایه اجتماعی با کسب نمره ۱۸/۵ و درجه بسیار خوب دفاع نموده ام، متعهد می شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجناب بوده و درموردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از مقاله، کتاب، پایان نامه و غیره) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده از هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ازین دست موارد از این پایان نامه را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه علامه طباطبائی مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و دانشگاه مجاز است با اینجناب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعائی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: مهدی رضائی جهدکن

باسمه تعالی
 کاربرگ شماره ۱۴
 دانشگاه علامه طباطبائی
 دانشکده اقتصاد
 صورتجلسه دفاع از رساله دکتری

بند ۱۰ قسمت ب ماده ۱۵ - داور داخلی (نماینده معاونت آموزشی دانشگاه) پس از دریافت کاربرگ های شماره ۱۲ از اعضای کمیته راهبری و داوران داخلی و خارجی میانگین نمرات را در کاربرگ شماره ۱۳ فرج می نماید و پس از مشورت به اعضای کمیته راهبری نمره نهایی را در کاربرگ شماره ۱۴ (صورتجلسه دفاع) ثبت نموده و حاضرین و دانشجو را برای شنیدن نتیجه ارزشیابی رساله دعوت می نماید.

دفاع از رساله دکتری آقای مهدی رفیعی جهدکن دانشجوی دکتری رشته فلسفه اقتصاد اسلامی به شماره دانشجویی ۹۳۱۲۵۴۱۵۱۰۲ تحت عنوان: **مطالعه تطبیقی نسبت مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اسلامی با سرمایه اجتماعی** در روز سه شنبه مورخ ۱۴۰۰/۰۶/۳۰ ساعت ۱۷ با حضور هیات داوران و نمایندگان معاونت آموزشی و پژوهشی مطرح و پس از بحث و بررسی رساله مذکور قبول با نمره **هجده و نیم و سطح: (عالی) ۲۰-۱۹** بسیار خوب ۱۸/۹۹ و ۱۸/۸۵ خوب ۱۶/۹۹-۱۷ و غیرقابل قبول کمتر از ۱۶ و (مشروط به انجام اصلاحات) و (کاربرگ شماره ۱۵ و تایید نهایی حسب کاربرگ شماره ۱۸) ارزیابی شد.

اعضای هیات داوران:

سمت	نام و نام خانوادگی	امضاء
استاد و اهدا	آقای دکتر امیر خادم عزیزاده	
استاد مشاور اول	آقای دکتر امیراله امینی	
استاد مشاور دوم	آقای دکتر محمدجواد نوراحمدی	
استاد داور خارجی	آقای دکتر محمد نعمتی	
استاد داور داخلی (نماینده معاونت پژوهشی دانشگاه)	آقای دکتر محمود عبسوی	
استاد داور داخلی (نماینده معاونت آموزشی دانشگاه)	آقای دکتر مجید حبیبیان نقیسی	

Scanned with CamScanner

پروردگارا!

تو عالمی و من جاهل، و آیا کسی بر جاهل غیر از عالم رحم می نماید؟!

پروردگارا!

هر آنچه از علم و دانش که در نزد من است موهبت و ودیعه ای است از جانب تو من را در حفظ و پاسداری و شکرگزاری این موهبت موفق دار و بر آن بیافزای و آن را وسیله خدمت به خلق و کسب رضا و نیل به قرب خود قرار ده و مرا از عجب و خودپسندی بواسطه آن مصون دار...

قال الله الحكيم في كتابه الكريم؛

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (اعراف آیه ۹۶)

و اگر مردم شهرها ایمان آورده و به تقوا گراییده بودند قطعاً برکاتی از آسمان و زمین برایشان می‌گشودیم ولی تکذیب کردند پس بدانچه کسب نمودند آنها را مواخذه نمودیم.

تقدیم به:

حضرت کوثر، خیر کثیر، که کثرت تنها می تواند بواسطه گستردگی طهارت و نورانیت او به وحدت و یکدلی و یکرنگی نائل شود.

همو که بیت نورانی اش، مظهر انسجام و همدلی، و کعبه پیوندهای نورانی مبتنی بر توحید و وحدت حقانی است.

و تقدیم به مادرم؛ رهرو راهش و نخستین آموزگارم در شناخت و دلدادگی اش

و تقدیم به همسرم؛ از سلاله پاکش، یادگار وجودش و همراه ارادات و محبتش

و تقدیم به مادران شهدا، که عطر پاک حضرتش را با عطر گلگون کفنانشان گسترانیدند و جامعه هرآنچه از نورانیت و صفا و تعالی سراغ دارد مدیون ایشان است.

و تقدیم به امام الشهداء و شهدای گرانقدر

تقدیر و تشکر

پس از حمد و سپاس بی حد خداوند منان و سلام و صلوات بر حضرت خیرالمرسلین، خاتم النبیین، محمد مصطفی، صلوات الله علیه و آله و حضرات ائمه اطهار علیهم السلام بر خود لازم می دانم از زحمات بی دریغ جناب آقای دکتر خادم علیزاده، استاد راهنما و اساتید گرامی آقایان امراله امینی و محمد جواد نوراحمدی، اساتید مشاور، که رساله حاضر با هدایت ها و ارشادات و ارائه نظرات و تصحیحات عالمانه ایشان به سرانجام رسید تقدیر و تشکر نمایم. همچنین از جناب آقای دکتر محمود عیسوی نماینده محترم تحصیلات تکمیلی و آقایان دکتر مجید حبیبیان و ... داوران محترم که با دقت نظر عالمانه و ارائه نظرات دقیق و اصلاحی خود بر غنای رساله افزودند کمال تشکر را دارم. همچنین از سایر اساتید محترم آقایان دکتر خاندوزی، پاداش، خرسندی و توسلی که در طول دوره دکترا و با توجه به عدم سابقه تحصیلات اقتصادی اینجانب، در آشنایی هرچه بیشتر حقیر با امهات علم اقتصاد و کسب نظر و رای در فلسفه این علم زحمات فراوانی متحمل شدند سپاسگذارم.

همچنین از همسرگرامی ام سرکار خانم فهیمه موسوی خلخالی که در طول دوران تحصیل و تحقیق و تألیف و دفاع از رساله حاضر با گذشت و صبوری مشوق بنده بوده و نقش مهمی در این موفقیت داشته اند کمال تشکر را دارم.

همچنین به سهم خود از همه آن عزیزانی که مستقیم و یا غیر مستقیم بر معاش و علم اندوزی اینجانب حق داشته - از متصدیان امور بهداشت و نظافت شهری گرفته تا مسئولین محترمی که خدمت به خلق خدا را وجهه همت خویش دارند - و بدون حضور و نقش و اثر ایشان هیچ موفقیتی متصور نبوده و نیست به سهم خود تشکر نموده امیدوارم بتوانم با انجام وظیفه مبتنی بر دانشی که کسب نموده ام دین خود را به ایشان و میهن سربلند ایران اسلامی ادا نمایم.

چکیده

سرمایه اجتماعی مهمترین عامل تحقق رشد و توسعه پایدار و همه جانبه جوامع محسوب شده و از سوی دیگر نقطه تلاقی فرهنگ و اقتصاد می باشد. این سرمایه که تبلور روابط مبتنی بر اعتماد، همدلی، همدردی و مشارکت آگاهانه اجتماعی است در بستر و زمینه ای قابلیت شکل گیری، تحقق و رشد دارد که از نگرش خاصی به جهان و انسان نشأت گرفته باشد. هماهنگی اصول اقتصاد متعارف که بر فردگرایی افراطی و حداکثر نمودن بهره مندی از منافع فردی استوار است با این زمینه محل پرسش جدی است. از سوی دیگر، ابتدای نظریات علم اقتصاد به عنوان علمی که دارای رکنی اعتباری^۱ بوده و اعمال و رفتار مبتنی بر اختیار و آگاهی انسان را در زمینه مبادلات مورد مطالعه قرار می دهد بر مبانی فلسفی، اقتضا می کند تکیه مراودات اقتصادی - اجتماعی مطلوب اسلام بر مبانی فلسفی^۲ این دین در بررسی، تنقیح و ارائه نظریات مد نظر قرار گیرد. لذا در این رساله با هدف بررسی ماهیت، زمینه تحقق و کارآمدی سرمایه اجتماعی مطلوب اسلامی که هم تأمین کننده هدف بومی سازی علم اقتصاد و هم فراهم آورنده زمینه بهره وری بیشتر از برنامه های توسعه و موید اقتصاد مقاومتی می باشد، تمایز سرمایه اجتماعی مبتنی بر مبانی اقتصاد متعارف و اسلامی مورد بررسی قرار گرفت و با بهره بردن از روش تحلیل تطبیقی و استفاده از مفهوم عقلانیت که جامع مبانی فلسفی و تعیین کننده اصول و معرفی کننده انسان اقتصادی مطلوب است، این نتیجه حاصل شد که در تقابل با نسبت سرمایه اجتماعی و مبانی فلسفی اقتصاد متعارف، سرمایه اجتماعی مبتنی بر عقلانیت اسلامی امری اصیل، با هدفی برتر از صرف تأمین منافع افراد، دارای زمینه تحقق بالاتر و مصون از انحرافات و کژکارکردها است که به شرط تحقق تدین اصیل در جامعه می تواند در رشد و توسعه جامعه تأثیر گذار باشد.

کلید واژگان؛ سرمایه اجتماعی، اقتصاد متعارف، اقتصاد اسلامی، مبانی هستی شناختی، مبانی معرفت شناختی، عقلانیت

^۱ - "دانش اقتصاد شامل یک رکن اعتباری (شامل اهداف و حقوق اقتصادی) و یک رکن حقیقی (شامل دو دسته شناخت ها ی بنیادین و تجربی اقتصادی) است". (خاندوزی ۱۳۸۹)

^۲ - از آنجا که عبارت "مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی" طویل بوده و در جای جای رساله لازم به ذکر می باشد به اختصار از واژه مبانی فلسفی که جامع این مبانی است استفاده می شود. "مبانی فلسفی اقتصاد اسلامی در سه دسته مبانی معرفت شناختی، هستی شناختی و ارزش شناختی جای می گیرد" (توکلی ۱۳۹۴)

فهرست

۱	فصل اول: کلیات پژوهش
۲	۱-۱ مقدمه
۲	۲-۱ تبیین مسئله
۳	۳-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش
۴	۴-۱ جنبه نوآورانه پژوهش
۵	۵-۱ اهداف پژوهش
۵	۶-۱ پرسش های تحقیق
۵	۱-۶-۱ پرسش های اصلی
۶	۲-۶-۱ پرسش های فرعی
۶	۷-۱ فرضیه های تحقیق
۶	۱-۷-۱ فرضیه های اصلی
۶	۲-۷-۱ فرضیه های فرعی
۶	۸-۱ تعریف واژگان اساسی پژوهش
۶	• مبانی
۷	• مبانی هستی شناختی
۷	• مبانی معرفت شناختی
۸	• سرمایه اجتماعی
۸	• اقتصاد متعارف
۹	• اقتصاد اسلامی
۹	۹-۱ روش پژوهش
۱۰	۱۰-۱ ساماندهی پژوهش
۱۲	فصل دوم: ادبیات پژوهش
۱۳	۱-۲ مقدمه

۱۳	۲-۲. مفاهیم و تعریف های اساسی پژوهش
۱۳	۲-۲-۱. مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی
۱۴	۲-۲-۲. اقتصاد متعارف
۱۶	۲-۲-۳. اقتصاد اسلامی
۱۷	۲-۲-۴. سرمایه اجتماعی، مفهوم و اصطلاح
۲۰	۲-۳. پیشینه علمی مطالعه های انجام شده در باره عنوان پژوهش در ایران
۲۴	۲-۴. پیشینه علمی مطالعه های انجام شده در باره عنوان پژوهش در خارج
۲۷	جمع بندی

فصل سوم: مبانی نظری پژوهش (مبانی فلسفی اقتصاد متعارف و اسلامی و مفاهیم خرد سرمایه اجتماعی)

۲۸	
۲۹	۳-۱. مقدمه
۲۹	۳-۲. مبانی نظری پژوهش
۲۹	• نقش مبانی در بررسی و مقایسه و انتخاب میان مکاتب مختلف اقتصادی
۳۰	• نقش مبانی در انتخاب مکتب مناسب با شرایط بومی و نیل به مکتب اسلامی
۳۱	• نقش مبانی در فرآیند توسعه
۳۱	• دلایل سه گانه لزوم توجه به مبانی در علم اقتصاد
۳۳	• واکاوی جایگاه مبانی در زمینه رابطه کنش، نظام و علم اقتصادی
۳۳	○ کنش یا رفتار اقتصادی
۳۴	○ تعریف نظام و تبیین اجزاء آن با محوریت نظام اقتصادی
۳۵	○ مکتب و علم اقتصاد
۳۸	○ رابطه کنش، نظام و علم اقتصاد
۳۹	۳-۳. مبانی فلسفی اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی
۳۹	۳-۳-۱. مبانی هستی شناختی
۴۰	• خداشناسی
۴۰	○ خداشناسی اقتصاد متعارف
۴۱	○ خداشناسی اقتصاد اسلامی
۴۲	• جهان شناسی
۴۲	○ جهان شناسی اقتصاد متعارف
۴۴	○ جهان شناسی اقتصاد اسلامی

۴۶	● انسان شناسی
۴۶	○ انسان شناسی اقتصاد متعارف
۴۸	○ انسان شناسی اقتصاد اسلامی
۴۹	● جامعه شناسی
۵۰	○ جامعه شناسی اقتصاد متعارف
۵۱	○ جامعه شناسی اقتصاد اسلامی
۵۴	۳-۲. مبانی معرفت شناسی
۵۴	● چیستی شناخت
۵۶	● شرایط حصول شناخت (اصول شناخت)
۵۷	● منابع شناخت
۶۰	● اعتبار شناخت
۶۲	● معرفت شناسی اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی
۶۵	۳-۴. سرمایه اجتماعی، ابعاد و دلالت های اقتصادی آن
۶۵	● مفهوم سرمایه اجتما
۶۷	● منابع تشکیل سرمایه اجتماعی
۷۰	○ دین و سرمایه اجتماعی
۷۳	○ سرمایه دینی
۷۵	● ابعاد سرمایه اجتماعی
۷۷	● سطوح سرمایه اجتماعی
۷۹	○ سرمایه اجتماعی منفی
۸۱	● مولفه ها یا شاخصه های سرمایه اجتماعی
۸۳	○ اعتماد
۸۵	○ مشارکت اجتماعی
۸۷	جمع بندی

فصل چهارم: تحلیل تطبیقی نسبت مبانی فلسفی اقتصاد متعارف و اسلامی با سرمایه اجتماعی بر اساس

۸۹	عقلانیت
۹۰	۱-۴. مقدمه
۹۰	۲-۴. جایگاه عقلانیت در علم اقتصاد و ارتباط آن با سرمایه اجتماعی
۹۲	۳-۴. چیستی عقل

۹۳	۴-۴. چيستی عقلانیت
۹۴	۴-۴-۱. سطوح عقلانیت
۹۶	• عقلانیت کلی (شناختی، نظری، معرفت شناسانه)
۹۷	• عقلانیت ارزشی یا ذاتی
۹۸	• عقلانیت رفتاری (عملی)
۱۰۰	• هرم عقلانیت
۱۰۲	۴-۵. تنوع عقلانیت با تکیه بر نسبت عقلانیت و اصول اقتصادی با مبانی فلسفی
۱۰۳	۴-۵-۱. مبانی فلسفی و اصول اقتصاد متعارف
۱۰۶	۴-۵-۲. مبانی فلسفی و اصول اقتصاد اسلامی
۱۱۰	۴-۶. تقابل ویژگی های انسان اقتصادی در اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی
۱۱۱	۴-۷. نسبت سرمایه اجتماعی و عقلانیت
۱۱۲	۴-۸. تأثیر عقلانیت اسلامی بر سرمایه اجتماعی
۱۱۳	۴-۸-۱. تأثیر عقلانیت اسلامی بر ماهیت سرمایه اجتماعی
۱۱۴	۴-۸-۲. نقش عقلانیت اسلامی در تحقق سرمایه اجتماعی
۱۱۵	۴-۸-۳. نسبت عقلانیت اسلامی و کارآمدی سرمایه اجتماعی
۱۱۹	جمع بندی
۱۲۱	فصل پنجم: جمع بندی، نتایج نهایی و پیشنهادات
۱۲۲	۵-۱. مقدمه
۱۲۴	۵-۲. خلاصه و جمع بندی
۱۲۸	۵-۳. نتیجه گیری
۱۳۳	۵-۴. پیشنهادات
۱۳۱	منابع
۱۴۱	فهرست جداول
۱۴۲	فهرست نمودارها و اشکال
۱۴۳	Abstract

پیشگفتار

از اهداف مهم علم اقتصاد فراهم آوردن زندگی همراه با رفاه و آسایش و رضایت برای آحاد جامعه است که در مفهوم توسعه تبلور می یابد و از عوامل مهم و لازم و لکن ناکافی برای رسیدن به این امر، رشد اقتصادی است. دستیابی به رشد اقتصادی مستلزم بهره مندی و بهره برداری صحیح از سرمایه است که موتور محرکه رشد و توسعه اقتصادی محسوب می شود. در میان سرمایه های مختلف که عبارتند از سرمایه فیزیکی، اقتصادی، انسانی، اجتماعی و فرهنگی و دینی و ... علمای بنام اقتصاد توسعه، سرمایه اجتماعی را مهمترین این سرمایه ها قلمداد کرده اند چرا که از یک سو عامل مهمی در بهره برداری صحیح از سرمایه های فیزیکی و اقتصادی و بوجود آورنده و قدردانی کننده از سرمایه انسانی و تبلور سرمایه های فرهنگی و دینی قلمداد می شود. لذا توجه به چیستی، نحوه شکل گیری، چگونگی بهره مندی بهره ورانه از این سرمایه با ارزش در جهت حفظ و صیانت از آن از یک سو و ایجاد بستر رشد و بالندگی و جلوگیری از انحراف، استهلاک و تباهی آن از سوی دیگر، از دغدغه های مهم اندیشمندان می باشد. سرمایه اجتماعی نقطه تلاقی فرهنگ و اقتصاد نیز محسوب می شود. تلاقی سرمایه اجتماعی و فرهنگ از آنرو است که مولفه های مهم این سرمایه که عبارتند از اعتماد و مشارکت اجتماعی آگاهانه بر کنش اجتماعی آحاد جامعه استوار بوده و بر بستر نگرش خاصی بر جهان، انسان و جامعه امکان شکل گیری و رشد و بالندگی دارد و این نگرش می بایست بر جامعه غالب و سازنده هنجارها و رفتارها و مناسبات میان آحاد جامعه باشد تا سرمایه اجتماعی شکل گرفته و رشد و بالندگی یافته و نقش خود را محقق سازد. نکته حائز اهمیت که در این راستا مطرح می باشد نسبت اصول اقتصاد متعارف با این مقوله مهم می باشد. همانطور که می دانیم دیدگاه اقتصاد جریان غالب یا همان اقتصاد متعارف پس از نقطه نظرات مکتب طبیعت گرایی و طرح نقطه نظرات آدام اسمیت با تأکید بر فردگرایی محض و تحقق و حداکثر نمودن منافع فردی استوار بوده و عقلانیت مورد نظر این مکتب همانا عقلانیت ابزاری است که بر بهره مندی مناسب از ابزار در نیل به هدف حداکثر سازی منافع استوار است. این امر زمانی حساسیت بالاتری ایجاد می کند که این اصول را با آنچه از دیدگاه اسلامی به عنوان پایه و اساس تشکیل اجتماع و مولفه های اعتماد و مشارکت می باشد مقایسه نموده و مناسبات مطلوب اجتماعی - اقتصادی این دین را که بر پایه مبانی فلسفی معرفی شده از سوی آن است در راستای تشکیل سرمایه اجتماعی مدنظر قرار دهیم. توجه به تمایز عمیق مبانی فلسفی ای که اقتصاد متعارف بر آن اتکا داشته و مبانی فلسفی مورد اتکای نگاه اسلامی، فرض تفاوت و تمایز جدی ماهیت سرمایه اجتماعی را از این دودیدگاه مطرح می نماید. تمایزی که بالتبع تفاوت زمینه تحقق و کارآمدی سرمایه اجتماعی مطلوب دو دیدگاه را به میان می کشد. از سوی دیگر بومی سازی نظریات اقتصاد که با توجه به غلبه دیدگاه و فرهنگ اسلامی بر جامعه ایران اسلامی به نوعی به اسلامی سازی نظریات تعبیر می شود و نیز استفاده از نظریات بومی سازی شده در طراحی و تحقق اقتصاد مقاومتی در شرایط حال

حاضر کشور لزوم توجه جدی بر تبیین سرمایه اجتماعی مطلوب اسلامی را بیش از پیش مطرح می نماید. در این راستا قدم اول طرح و تبیین صحیح نسبت مبانی فلسفی با نظریات اقتصادی است که در ابتدای فصل سوم - مبانی نظری پژوهش - به آن پرداخته شده و با تشریح چپستی و تمایز مبانی فلسفی دو دیدگاه اقتصاد متعارف و اسلامی و نیز شرح مقوله سرمایه اجتماعی و مولفه ها، ابعاد، منابع و سطوح آن زمینه مقایسه عمیق تفاوت سرمایه اجتماعی از منظر دو دیدگاه فراهم گردید. بهره مندی از مفهوم عقلانیت در جمع بندی نسبت مبانی فلسفی دودیدگاه و سرمایه اجتماعی از نوآوری های خاص این پژوهش محسوب می گردد که در فصل چهارم مطرح گردید. عقلانیت جامع مبانی فلسفی و معین کننده اصول مکتب در شاخه و موضوع معین بوده و معرفی کننده ویژگی های انسان مطلوب در آن حیطه می باشد و بر همین اساس عامل مهمی در شکل گیری مرادوات و مبادلات و معاملات انسان ها در جامعه محسوب می گردد. تجزیه عقلانیت به عقلانیت شناختی، ارزشی و عملی و تبیین نسبت عقلانیت شناختی با مبانی فلسفی و ابتدای عقلانیت ارزشی و عملی بر عقلانیت شناختی در کنار توضیح نقش عقلانیت در ترسیم رفتار مطلوب در مرادوات اجتماعی و اقتصادی در جامعه پس از تشریح تمایز مبانی فلسفی دو مکتب تفاوت و تمایز ماهوی، زمینه تحقیق و کارآمدی سرمایه اجتماعی از منظر دو دیدگاه را روشن می نماید. بر اساس دست آوردهای پژوهش، سرمایه اجتماعی اسلامی بر خلاف سرمایه اجتماعی برآمده از مبانی فلسفی اقتصاد متعارف، امری اصیل، فراهم آورنده خیر جمعی، فراتر از تأمین کننده منافع مادی - ظاهری فردی، با زمینه تحقق بالا و مصون از انحرافات و کژکاردهای برشمرده برای سرمایه اجتماعی در رابطه با تزییع حقوق اقلیت ها و سوء استفاده گروه های تبهکار معرفی می گردد. امید که این تلاش اندک، فراهم آورنده افقی روشن در لحاظ تعالیم و معارف دینی در پی ریزی و نظریه پردازی اقتصاد توسعه کشور و زمینه ای در جهت تحقیقات بیشتر در تأثیر توجه و پیاده سازی تعالیم اسلام در مقوله سرمایه اجتماعی و سایر نقطه نظرات اقتصادی گردد.

فصل اول: کلیات پژوهش

۱-۱. مقدمه

در این فصل توضیح کلی راجع به " مطالعه تطبیقی نسبت مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اسلامی با سرمایه اجتماعی " و مفاهیم اصلی مرتبط با آن ارائه می شود و همچنین با بیان ضرورت بررسی این موضوع و اهداف آن، جنبه نوآورانه تحقیق مورد اشاره قرار می گیرد. همچنین پرسش ها و فرضیات تحقیق همراه با تعریف واژگان، طرح و روش انجام پژوهش تبیین می شود.

۱-۲. تبیین مسئله

هدف اصلی علم اقتصاد دستیابی به توسعه بوده و سرمایه با همه انواع آن موتور حرکت به سمت توسعه محسوب می گردد. در میان انواع سرمایه، سرمایه اجتماعی با توجه به نقشی که در بهره برداری و تشکیل دیگر انواع سرمایه داشته و نیز تأثیری که در سهولت و تقلیل هزینه مبادلات دارا می باشد از نقش و اهمیت برجسته تری در تحقق توسعه برخوردار است. (رنانی و موید فر، ۱۳۹۰ ص ۲۹) از آنجا که سرمایه اجتماعی شامل مناسبات قاعده مند و هنجاری شده جوامع بوده و در بستر فرهنگ، اعتقادات و بینش و نگرش آحاد جامعه و با انباشت تجارب آنها از تعاملات و روابط اجتماعی حاصل شده و متأثر از تغییرات فرهنگی و اعتقادی و تجارب جدید درونی و بیرونی جوامع می باشد مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی درماهیت، تحقق و کارایی آن تأثیر بسزایی دارد. سوال مهمی که ذهن نقاد را به خود معطوف می سازد این است که اگرچه سرمایه اجتماعی مقوله ای است که در بستر گفتمان اقتصاد متعارف مطرح شده و نقش و اهمیت جایگاه آن نیز در نظریات اندیشمندان و صاحب نظران این علم طرح و پیگیری می شود، آیا اصول مورد اتفاق در میان اندیشمندان این علم و نیز مبانی فکری ای که این اصول از آن ها نشأت گرفته بواقع می تواند تأمین کننده بستر لازم برای تحقق و رشد و بالندگی سرمایه اجتماعی باشد؟ علم اقتصاد همچون سایر علوم که اغلب در سنوات قرن هفدهم میلادی مطرح گردیدند در سپهری از تفکر نضج گرفت که مسائلی چون؛ ریاضی و مکانیکی دیدن جهان، توجه به عقلانیت ابزاری، تجربه گرایی، علم گرایی (کسب قدرت از طریق علم)، اومانسیسم (محور و غایت همه آرمان ها بودن انسان)، قانون گرایی (توافق جمعی)، آزادی، اصالت لذت، نسبییت و دنیا گرایی سپهر جهان بینی حاکم را دربر گرفته بود. (سبحانی ۱۳۹۸ ص ۷) بی شک تکیه بر فردگرایی افراطی، نفع طلبی،

عقلانیت ابزاری و تمرکز بر لذت گرایی و مسائل مشابه، با یک تحلیل ساده نتیجه ای جز تکثر، پراکندگی، خود محوری، جمع گریزی و هنجارگریزی را که هریک به نوبه خود محل انسجام اجتماع و مشارکت های اجتماعی است، به همراه نخواهد داشت. این در حالی است که تعالیم اصلی دین اسلام نظیر توحید ذاتی، ربوبی و عبودی خداوند، آخرت محوری، ارزشمندی عدالت و برابری، تأکید بر برادری و تعاون، همدردی و تشریک مساعی در میان آحاد انسان ها - علی الخصوص مسلمین - می تواند موید انسجام روزافزون اجتماع و زمینه ساز تعاون، همکاری و مشارکت و جامعه پذیری و همزیستی ای باشد که فراهم آورنده شرایط لازم در جهت تشکیل سرمایه اجتماعی با ماهیت متعالی و کارآمدی افزون تر خواهد بود.

از همین رو از آنجا که نظریه ها و الگوهای علمی، بر مبنای فروض هستی شناختی و معرفت شناختی خاصی طراحی می گردند و با توجه به نقشی که مطالعه تطبیقی آراء و نظرات در ایضاح مقولات و مفاهیم دارد موضوع؛ " مطالعه تطبیقی نسبت مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اسلامی با سرمایه اجتماعی " به عنوان یک پژوهش بنیادی و کاربردی مورد اهتمام قرار گرفت. و در این رساله سعی بر این است تا با بازیابی مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی دو مکتب اقتصادی، نسبت مولفه های سرمایه اجتماعی با آنها بررسی و ماهیت، زمینه تحقق و کارآمدی سرمایه اجتماعی مورد نظر هر یک از دو مکتب بررسی شود که امر اخیر در قالب عقلانیت مورد نظر هر یک از مکاتب دنبال خواهد شد.

۱-۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

سرمایه اجتماعی به عنوان مهمترین سرمایه مطرح در طریق نیل به توسعه پایدار توجه عمده ای را در سالیان اخیر از صاحب نظران و اندیشمندان و برنامه ریزان به خود متوجه نموده است. نسبت این سرمایه مهم با مسائل فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی جوامع و به تبع آن با دین غالب، لزوم پیگیری نسبت ویژگی ها و شاخص های آن را با معارف و مبانی دین غالب جامعه محرز می دارد. از سوی دیگر غلبه دین اسلام در زندگی اکثریت افراد جامعه کشور ایران و خصوصیت این دین مبنی بر حاکمیت دستورات و تعالیم آن در شئون فردی و اجتماعی مسلمین و نیز برپایی حکومت جمهوری اسلامی در این کشور و به تبع آن نفوذ احکام و معارف آن در تدوین و اجرای قوانین، همه و همه لزوم توجه خاص به نقش دین اسلام در تعیین ماهیت و ویژگی های سرمایه اجتماعی مطلوب را مضاعف می سازد. از سوی دیگر فراگیری قرائت جریان غالب در علم اقتصاد و تأثیرپذیری اندیشمندان و نظریه پردازان و سیاستگذاران جامعه از این

دیدگاه، زمینه تأثیر پذیری برنامه های طراحی شده برای توسعه کشور را از آن فراهم نموده و می تواند موجب غفلت از شرایط خاص ایران و نیز غفلت از ظرفیت های مثبت و سازنده و راهگشای دین مبین اسلام در روند توسعه را به همراه داشته باشد. از آنجاکه اندیشه ها، نظریات و نظام های طراحی شده، مبتنی بر مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی خاصی می باشند و مطالعه تطبیقی مباحث و موضوعات مختلف موید آشکار شدن ظرایف و نکات مثبت و منفی دیدگاههای مختلف و راهگشای انتخاب بهتر طریق اصلح می باشد، مطالعه تطبیقی مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی در رابطه با سرمایه اجتماعی می تواند فهم ما را از ماهیت سرمایه اجتماعی مطلوب ارتقاء بخشیده و راهکارهای نیل به آن را با بهره مندی از نکات مثبت موجود در هریک از دو دیدگاه اقتصاد متعارف و اسلامی آشکارتر کرده و زمینه اجتناب از انحراف در طریق نیل به هدف متعالی توسعه همه جانبه و پایدار مطلوب را فراهم سازد. لذا باتوجه به اهمیت کشف طریق صحیح نیل به توسعه پایدار و همه جانبه که مبتنی بر شناخت دقیق چیستی آن و راهکارهای عملی تحقق آن است و اهمیت تشخیص هرچه روشن تر ماهیت سرمایه اجتماعی به عنوان مهمترین ابزار تحقق آن و بررسی نسبت ویژگی ها و شاخص های این سرمایه با مبانی و معارف دین اسلام به عنوان صبغه پررنگ فرهنگ و اخلاق حاکم بر جامعه و نیز توجه به تأثیرات جریان غالب اقتصاد متعارف به عنوان پارادایم حاکم بر نظریات اقتصادی شکل دهنده مباحث نظری اقتصاد در سطح کل جوامع و اهمیت مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی در شکل گیری نظریات و نظام های اقتصادی، همه و همه لزوم و ضرورت توجه به مطالعه تطبیقی نسبت سرمایه اجتماعی با مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی را محرز می دارد.

۱-۴. جنبه نوآورانه پژوهش

اگرچه تا کنون مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی توسط برخی اندیشمندان بررسی گردیده است اما غالب این بررسی ها در رابطه با کلیت نظام اقتصاد کلاسیک و اقتصاد اسلامی بوده و بعضاً از عمق و گستردگی لازم برای تمام مبانی برخوردار نبوده و تاکنون مطالعه ای تطبیقی در زمینه مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی اقتصاد متعارف و اسلامی که در صدد تبیین رابطه و تاثیر آنها بر سرمایه اجتماعی باشد، در ادبیات اقتصادی داخل و خارج مشاهده نشده است. نوآوری این رساله، تبیین تمایز این مبانی در اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی و رابطه و تاثیر این دو دسته مبانی بر سرمایه اجتماعی با بهره مندی از مقوله عقلانیت و تبیین عقلانیت

اسلامی و تمایز آن با عقلانیت ابزاری می باشد که علاوه بر غنای ادبیات اقتصاد اسلامی در بعد فلسفه اقتصاد و سرمایه دینی، در سطح نظری نیز زمینه مطالعات و نظریه پردازی در بخش مبانی فلسفی اقتصاد اسلامی و سرمایه اجتماعی با رویکرد تطبیقی را فراهم می کند و برای تصمیم سازان و کارگزاران بخش عمومی و نظام اسلامی در جهت اتخاذ راهبردهای توسعه در بخش حکمرانی مطلوب اسلامی و ترسیم خطوط سرمایه اجتماعی در جامعه اسلامی و راههای تقویت این سرمایه عظیم بر اساس آموزه ها و باورهای اعتقادی و قلبی مسلمانان، برای کاهش هزینه مبادله و رسیدن به رشد و پیشرفت، از اهمیت زیادی برخوردار می باشد.

۱-۵. اهداف پژوهش

اهداف مورد نظر از تحقیق پیش رو، باختصار در زیر می آید:

۱. کشف و استخراج ماهیت، ویژگی ها و زمینه تحقق و بالندگی سرمایه اجتماعی از منظر مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی دین اسلام در راستای کمک به طراحی الگوی مناسب طریق نیل به رشد و توسعه همه جانبه و پایدار در جوامع اسلامی - و به طور خاص، جامعه اسلامی ایران، هدف عمده رساله حاضر را تشکیل می دهد.

۲. تبیین هرچه دقیق تر مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی حاکم بر نظریات اقتصاد متعارف از یک سو و نیز اکتشاف نسبت مبانی هستی شناختی و معرفت شناختی دین اسلام با قواعد، قوانین و راهکارهای اقتصادی ارائه یا امضا شده توسط این دین در راستای فهم هرچه دقیق تر ماهیت و ویژگی های نظام و نهادها و قواعد هریک از دو دیدگاه اقتصاد متعارف و اقتصاد اسلامی در راستای تمهید بستر هرچه مناسبتر جهت تصمیم گیری ها و برنامه ریزی های اقتصاد سیاسی، هدف دیگر این رساله را تشکیل می دهد.

۱-۶. پرسش های تحقیق

پرسش هایی که بر اساس ضرورت پیش گفته مطرح می باشند عبارتند از؛

۱-۶-۱. پرسش اصلی